

ציונות יהדות ד מוקרטיה לדרך

"וַיֵּצְאוּ יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת כְּלֵיהֶם... וְלָתֵת לָהֶם צִדָּה לְדָרֶךְ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן..."

בראשית מב, 25

500 דונה גרציה

חמט מאז טנה אהודקה טא קונה זרקה

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית

המטה לתרבות ישראל ומורשתו | מורשת קהילות ישראל

ריכוז: ד"ר צבי צמרת, יו"ר המזכירות הפדגוגית, ציפי קורצקי, מרכזת המטה לתרבות ישראל ומורשתו, משה זעפרני, מפקח ארצי מורשת קהילות ישראל | ריכוז תוכן ועיבוד דידיקטי: יעל גרוס-רוזן ודינה דרורי | ייעוץ מדעי: ד"ר צביקה סחייק עריכה לשונית: מאירה הס | עיצוב לוגו לציון 500 שנה לדונה גרציה: דב בז | תפיסה חזותית וייעוץ גרפי: רפי כהן | עיצוב: גלית סבג "טו דו דיזיין" | הדפסה: דפוס מאור וולך הוצאה לאור: משרד החינוך, גף פרסומים

אשת חיל מי ימצא

אם אינה של דונה גרציה

גאנה באסונה: האינסון - אאטוורפן

ביאטריצי' די לונה נולדה בליסבון שבפורטוגל בשנת ה'רע" - 1510. ילדותה עברה עליה בבית הוריה המהודר, עם משרתים רבים ותפילות יום ראשון בכנסייה הענקית של העיר. למרבה תדהמתה גילתה, כי במרתפי הבית הדליקו בכל שבוע נרות בחשאי. כשהגיעה לגיל בת מצווה גילתה לה אמה כי שמה הוא חנה נשיא וכי היא יהודייה, בת למשפחת אנוסים ממגורשי ספרד. כמה שנים אחר כך, כשפגשה את בחיר לבה פרנציסקו מנדס, שמחה לגלות כי גם הוא יהודי ממשפחת אנוסים, ושמו צמח בנבנישתי. הם נישאו בשנת ה'רפ"ח - 1528. משפחת בנבנישתי עסקה במסחר בין-לאומי, שעיקרו יבוא פלפל שחור מהמזרח (מצרך יקר ערך באותה התקופה). הודות לקשרים קרובים עם בתי מלוכה אירופיים הצליחו דונה גרציה ובעלה לשרוד בפורטוגל. לבסוף, בשנת ה'רצ"ו - 1536, נאלצה המשפחה לעזוב את פורטוגל בעקבות הקמת האינקוויזיציה בפורטוגל ופטירת בעלה של דונה גרציה, פרנציסקו מנדס. המשפחה עקרה ללונדון ומשם לאנטוורפן שבבלגיה, שבה גר גיסה, דייגו מנדס. אנטוורפן הייתה אז אחד ממרכזי הסחר החשובים באירופה. לאנטוורפן הגיעה חנה נשיא, היא ביאטריצי' די לונה, כשהיא מוכרת בשם דונה גרציה.

גאנה באסונה - אינסון - אאטוורפן

כול דונה גרציה נשיא שהוצא ב-2.12.1991 לציון 500 שנה לגירוש יהודי ספרד, עיצוב רות (בקמון) מלכא, השירות הבולאי

מתיקי האינקוויזיציה עולה, כי המעבר ממנהיגות גברית לנשית היה מהיר יחסית, וכי הוא קשור להיעלמותו של בית הכנסת. היו מקרים של מנהיגות נשית גם בעוד בתי כנסת סודיים, אך ככל שאלה נעלמו, נראה שגברה השפעתן ומנהיגותן של הנשים. אלה גילו מסירות נפש רבה, ויצירתיות פיוטית והלכתית. הן חיברו ושימרו תפילות מרגשות בשפת המקום, וקבעו מועדים לחגים, שלעיתים קרובות היו סמוכים אך מאוחרים או מוקדמים מהתאריכים הנכונים, משום יראת החקירות. הן יצרו טקסים חלופיים, כשהמקוריים נשכחו או נעשו בלתי אפשריים לקיום, ושמו דגש בחגים הקשורים במיוחד למצוקה הרוחנית שבה הייתה מצויה הקהילה. מן התפילות והטקסים נשקפים זיקה אינטימית חזקה לבורא, בקשות חוזרות ונשנות למחילה על הפשרות שהן נאלצות לעשות מפחד האינקוויזיציה, ותקווה לגאולה, במיוחד לאחר המוות.

ההכרה וההבנה של ההנהגה שנשות האנוסים נטלו על שכמן בעתות סכנה ומצוקה, שיטות השימור והעברת המסורת שפיתחו, והיצירתיות ההלכתית שגילו בהעדר ספרים ומקורות אחרים - יש בהם להאיר את עינינו באשר לטבע הדבקות הדתית של נשים יהודיות, כמו גם באשר לחלקן בהישרדות היהודית בכל הזמנים.

שולמית חוה-הלוי . <http://www.cs.tau.ac.il/~nachum/sch/sch/PAPERS/forum2.pdf>

- מהם המעשים העיקריים שנשים יוזמות כדי לשמר את המסורת היהודית בסתר? מדוע הן מתמקדות דווקא בתחומים אלה?
- הכותבת מייחסת לנשים אלה מנהיגות. במה חידוש טקסים ותפילות באופן אישי בבית מבטא מנהיגות?
- קראו את שתי התפילות המובאות בעמוד 3. כיצד מבטאות תפילות אלה את קשיי התקופה?
- אילו היבטים של מנהיגות נשית ייחודית (כפי שמתוארים במאמר) עולים מתוך תפילות אלה?
- מדוע, לדעתכם, דווקא תפילות על אוכל ושינה חוברו ונשתמרו?

כל המהות של מנהיגות היא ההבנה, שהדברים הם בידיים שלך, שיש לך בחירה להחליט, לעשות, לפעול, לעצב את חיך ולעצב את סביבתך... איכות ההחלטה של המנהיג עולה ככל שמרחיקה הראייה שלו. ומי יכול לראות למרחוק? מי שעומד על כתפי ענקים... רק מי שמבין שהוא חלק מהשרשרת האנושית ראוי להמשיך ליצור את השרשרת.

ארז אשל <http://toravoda.org.il/files/erez.pdf>

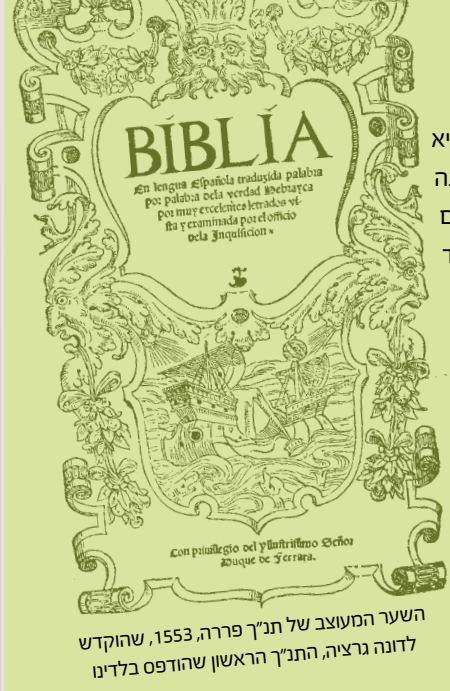
- כיצד מתיישבים דברים אלה עם תפיסת המנהיגות הנשית שתוארה במאמר?
- מי הם ה"ענקים" שעל כתפיהם עמדו הנשים ששימרו וחיידו מסורות?
- איזה דפוס מנהיגות ניתן לייחס לדונה גרציה? (בדקו את עמדתכם גם בהמשך הלימוד).

מה ניתן ללמוד על משפחתה של דונה גרציה, מן העובדה שניתן לה שם יהודי, אף שלא ידעה על קיומו?

- מה הקשר בין ארבעת הדברים?
- מדוע שמירת השם, והשפה (העברית) הם סיבה לגאולה?

השער המעוטר של תנ"ך פרה, 1553, שהוקדש לדונה גרציה, התנ"ך הראשון שהודפס בלדינו

כשדונה גרציה עוברת לפרארה ומתחילה לחיות כחנה נשיא (יהודייה) באופן גלוי, הופך ביתה מרכז לחכמים. תמיכתה מאפשרת הוצאה לאור של יצירות מסוג חדש: ספרים בספרדית ופורטוגזית בעבור אנוסים (כמו סידור ותנ"ך). אחד הכותבים שנתמכו על ידה הקדיש לה את ספרו.

ההקדשה:
מוקדש לגברת המפוארת דונה גרציה נשיא. לא היה נראה ראוי בעינינו, גברת נעלה מאוד, שעה שאנו מדפיסים את התנ"ך בשפתנו הספרדית, להציע את החיבור יקר הערך... כי אם לאצילת הדעת, ה' יוסיף פאר לאצילותה. על כן ברצוננו להקדישו להוד רוממותך, שזכית למקום של כבוד בין בני עמנו וראייה לו הודות לגדולתך. חובה מוטלת עלינו בדין מוצאך ואהבת מולדתך... בקשתנו היא שלא תשכחי את מבוקשינו, הנתנו לשרותך... יום טוב עטיאש ואברהם אושקי [ה'שי"ג - 1.3.1553]

? איליו מוצא ומולדת מתייחסים הכותבים (זכרו שהם שתרגמו את התנ"ך לספרדית)?

? היעזרו במילים המודגשות, והסבירו מהו הבסיס לקהילה יהודית, על פי דונה גרציה.

בסוף ה'שי"ב - 1552 החליטה דונה גרציה לעזוב את אדמת איטליה, בדרכה אל בירת הסולטן הטורקי, קושטא (היום איסטנבול). אלא שהמסע התארך, ולאירוים במהלכו נודעה חשיבות ממדרגה ראשונה לעם היהודי. נתיבה הארוך של דונה גרציה התפתל מפרארה אל אנקונה שבאיטליה; משם בדרך הים אל ראגוסה (היום דוברובניק שבקרואטיה), בדרך היבשה אל סלוניקי, כיום בירת מקדוניה אשר ביוון, ומשם אל איסטנבול בדרך היבשה. כאן מסתיים פרק חייה בעולם הנוצרי העוין, לקראת חיים כיהודיה חופשית בטורקיה.

...ועניים מרודים תביא בית: כי-תראה ערם ונקייתו, ומבשרך לא תתעלם" ... ישעיהו נ"ח, פס' ז

- אילו כישורים מיוחדים התגלו בדונה גרציה ברגע שהתאלמנה?
- נסו לדרג את הפעולות שנקטה, לטובת הקהילה היהודית, על פי סדר חשיבותן. נמקו את עמדתכם.

?

?

דונה גרציה יוצאת לדרך ארוכה. במהלך השנים הבאות, היא ניצבת, שוב ושוב, בפני צמתים שמחייבים אותה לבחור ולהכריע כדי להבטיח את עתידה ואת עתיד כל מי שתלוי בה. עקבו אחר הבחירות שלה, ונסו להבין אילו שיקולים מנחים אותה לאורך הזמן? נסו להצביע על נקודות מפנה בחייה.

לאחר פטירתו הפתאומית של בעלה בגיל צעיר, ירשה האלמנה הצעירה מחצית מהונו. עד מהרה התגלתה דונה גרציה במלוא הדרה, קסמה וכישרונה, והחלה לנהל את כל עסקי המשפחה והבנק המסועפים, במדינות אירופה. מיועיה קראו לה ביראה "הגבירה"; ביתה באנטוורפן היה למטה המרכזי של פעולותיה, וממנו נשלחו הוראות והנחיות לכל סוכניה ברחבי אירופה. סניפי הבנק המשפחתי "מנדס" אפשרו לה לבצע, ברחבי אירופה, פעולות כספיות נסתרות ועלומות למען היהודים. כך, למשל, קנו סוכניה את רכוש היהודים המגורשים מספרד ומפורטוגל, על מנת שלא יימכר בפרוטות לנוצרים תאבי ממון, תמורת שטר מיוחד שהונפק להם על ידי בנק מנדס. עם הצגתו, יכלו היהודים לקבל את הערך המלא של רכושם במקום החדש שבו בחרו להתיישב.

בשלב מסוים, ובעקבות תחילת פעולתה של האינקוויזיציה גם באנטוורפן, וניסיונו של קרל החמישי מלך ספרד וקיסר גרמניה להשיא את דונה גרציה ו/או את בתה הצעירה, החליטה דונה גרציה לעזוב את בלגיה. היא עברה, עם אחותה, לוונציה שבאטליה. בוונציה עדיין השימה עצמה כנוצרייה. ביתה המשיך להיות מרכז צדקה ליהודים נזקקים ברחבי העולם. כשהתחילה דונה גרציה לחוש שהמצב לא בטוח בוונציה, עברה לפרארה.

בעיר זו חזרה דונה גרציה ליהדותה בגלוי, ולשמה העברי: "חנה מנדס-נשיא".

בפרארה, המשיך ביתה להיות מרכז לפליטים יהודיים, וכן מקום מפגש לחכמים. בעיר זו, ביוזמתה ובמימונה, נכתבו ספרי קודש שיועדו לאנוסים, כמו למשל, סידור תפילה בספרדית, וכן תרגום התנ"ך לספרדית, שנקרא בשם "תנ"ך פרארה". בפרארה גם הוטבע מדליון הנושא את שמה בעברית "גראציה נשיא". בסופו של דבר, גם בפרארה זיהתה דונה גרציה אותות סכנה, שכן גם שם החלה לפעול האינקוויזיציה.

לאל עליון אפקיד נשמתו/ בטוב אליו / אשכים בטוב / שמור נא עלינו מחבר רע / משכן רע / משעות רעות / מגזרות רעות ומסחלות רעות, / אשכב לישון / אניף דלתותיי / עם מפתחות מרים הנביאה / ועם המלך שלמה / עליו השלום / תפילה על המיטה לנשים, / מפי אלגרה בן מלך מטורקיה / מתוך: "תפילת נשים", עליזה לביא, הוצאת ידיעות אחרונות, ה'תשס"ה - 2005

התהפכות סוחר לחמה

מתוך: מפה של העיר ליסבון וגמלה, הוצאת בראון הוגברג, 1572, בית הספרים הלאומי האוניברסיטה העברית

אגם אנקונה, 1556

פיה פתחה בקהילה ותורת הסוד על לשונה

אנקונה הייתה עיר נמל באיטליה. יהודים ישבו בה החל מן המאה ה-13. בשנת ה'רצ"ב - 1532 היא הוכפפה לשלטון הכנסייה. כדי לפתח אותה ולממש את מעמדה המסחרי, החליט האפיפיור פאולוס השלישי להפוך אותה לעיר חופשית, והעניק זכויות מיוחדות לסוחרים, ביניהם סוחרים יהודיים ואנוסים שהגיעו לעיר ופיתחו אותה מאוד. גם האפיפיור הבא אחריו, יוליוס השלישי, המשיך במדיניות זו. בשנת 1555 נפטר האפיפיור יוליוס השלישי, והאפיפיור הבא אחריו, פאולוס הרביעי, שהיה קנאי דתי, ביטל את כל הזכויות שניתנו ליהודים, ובאוגוסט של אותה השנה ציווה לכלוא את כל ה"נוצרים החדשים" (כלומר, יהודים שנאלצו להתנצר) באשמת כפירה. תוצאה ראשונית של צעד זה הייתה פגיעה קשה במסחר באנקונה.

הידיעות על מעצרו של "הנוצרים החדשים" הגיעו אל דונה גרציה.

היא החליטה לפעול למענם והזעיקה את הסולטן לעזרתם. הסולטן שלח אגרות לאפיפיור, שישחרר אותם, וכן החרים את רכושם של סוחריו אנקונה ברחבי האימפריה העות'מנית. מאמציו נכשלו, ועשרים וחמישה היהודים האנוסים הועלו על המוקד.

חלק מיהודי אנקונה עברו לעיר הנמל פיזארו, וכאן התחילה המחלוקת:

יהודי פיזארו ביקשו להחרים את נמל אנקונה. דונה גרציה נרתמה למאבק ולחצה להטיל חרם על נמל אנקונה. רוב הרבנים צידדו בעמדתה של דונה גרציה, למשל, ר' יוסף אבן לב, שהיה ראש הישיבה שלה בקושטא, ר' יוסף קארו וחותנו המבי"ט ר' משה מטרנאני, ושמואל די מדינה.

המתנגדים לחרם היו סוחריה היהודיים של האימפריה העות'מנית, מנימוקים כלכליים, וכן אישים ורבנים ממוצא איטלקי ויווני, כמו ר' יהושע צונצין, שהיה בן למשפחת המדפיסים מן העיר שונצינו. וכן, יהודי אנקונה הוותיקים, ששמרו על יהדותם וחששו כי החרם ישפיע על היחסים עם הסוחרים המקומיים, והם עלולים להתנגם בהם.

בסופו של דבר, סוחרים יהודיים מעטים המשיכו בסחר עם אנקונה, ובכך הביאו להתמוססותו של החרם.

- מיהם הצדדים בוויכוח, ומה עמדתם? מה ניתן ללמוד על היחסים בתוך הקהילה מוויכוח זה?
- מדוע בוחרת דונה גרציה בחרם המסחר? את מי היא מנסה להעניש, ומדוע?
- נסו לשער מדוע לא התגייסה כל הקהילה לעמוד לצדה? האם אירוע זה יכול להיחשב ככישלון?
- חפשו באמצעי התקשורת למיניהם התייחסויות לחרם צרכנים. נסו להסביר באילו קהילות חרם כזה מצליח, ומתי נכשל? נסו לשער מדוע.

כמונהיגה, לא זו בלבד

שהיא הצילה מספר רב של אנוסים מכל אירופה הנוצרית באמצעות ארגון נתיבי בריחה בעבורם, אלא אף ניסתה להטיל חרם על נמל אנקונה (Ancona) כעונש על העלתם למוקד של אחיה האנוסים. היא שמה לה למטרה לייסד ארגונים לסוחרים ולספנים יהודיים, וכן לרבנים. היא תמכה בשיבות, בהוצאות ספרים, בבתי כנסת, במלומדים ובבתי חולים, והחלה לתכנן יישוב עצמאי בעיר טבריה (אך היא נפטרה בה'שכ"ט

- 1569 בטרם הספיקה לעבור לשם). נוסף על נדיבות הלב שלה, היא הייתה בעלת חזון מבריק, ניהלה מעצמה עסקית, הצילה את מרבית רכושה יחד עם אנוסי הרדיפות, ורקחה אסטרטגיה מלוטשת וחסרת תקדים של חרם כלכלי. שילוב כישרונותיה האישיים בצירוף מעמדה הכלכלי והמשפחתי אפשרו לה למלא תפקיד שלא היה לו אח ורע בעולם הגברים היהודי של המאה ה-16.

פרופ' רינה לויין-מלמד

<http://www.schechter.ac.il/bima.asp?ID=52>

נאמנות לרעיון בלי שום פשרה, נאמנות לחבר בכל התנאים.

אחריות בעבור התפקיד שכל אחד קיבל על עצמו, למרות המכשולים

והקשיים הגדולים.

מניה שוחט

האם דונה גרציה באירוע אנקונה עומדת בדרישה שמציבה מניה שוחט?

התנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה

"שלושה אוהבים יש לו לאדם: בניו, מזמנו, ומעשיו הטובים..."

(פרקי דרבי אליעזר)

” בטבריה ניתן לראות את הארמון שהחלו לבנות לכבודה. כשהיא הייתה אמורה לבוא להתגרר בעיר שעל שפת הכנרת, היא חלתה - לא ידוע בדיוק במה - ומתה. כמו משה רבנו, שלאחר 40 שנה במדבר מצא את מותו בהר נבו על סף הארץ המובטחת, ומקום קבורתו לא נודע, כך גם הדונה, שעשתה כמעט הכול כדי להביא להתיישבות בארץ ישראל, אבל לא רק שלא הספיקה לבקר בה, אלא נפטרה על סף ההגעה אליה ומקום קבורתה לא נודע.

מקור ראשון 14.9.2010
<http://www.jtimes.co.il/14653.html>

נסו למצוא עוד קווי דמיון בין דונה גרציה לבין מנהיגים מוכרים אחרים, דוגמת משה או הרצל. במה הייחוד שלה?

על החזון שראה בנימין זאב הרצל בעיני רוחו, בעת ביקורו בטבריה ב-1898, הוא כתב:

” ספינות טילים עמוסות בעשירי העולם משייטות להן לחופי טבריה, שם נבנו וילות רבות הנוצצות ומבריקות. בשיא העונה המזכירה את הפעילות בקאן ובניס שביריביירה הצרפתית, אפשר לראות ברחובות טבריה מכוניות מפוארות וגברים וגברות הלבושים בשיא האופנה. תיירים מכל העולם מגיעים לטבריה, שהפכה עיר מפלט ומקלט לעשירי אירופה ואמריקה...בתי המלון בטבריה הם המפוארים ביותר. מלונאים שווייצריים זריזים גילו את הפוטנציאל ובונים את בתי המלון של טבריה. הם גילו את יתרונותיה של עיר הכינרת: הנוף, האקלים והזוהר הטברייני הופכים לשם דבר. זרם התיירות נוהר לטבריה ולחופי הכינרת. נערים ונערות בלבן משחקים טניס, ועל מרפסות בתי המלון בטבריה אפשר להבחין בתזמורת מהונגריה, רומניה ואיטליה, על תלבושותיהם הלאומיות. טבריה שוקקת חיים. היא גן העדן.

במה שונה התפיסה של הרצל את עתיד טבריה מזו של דונה גרציה? מה רוצה כל אחד להוסיף ולקבל מן העיר? האם הרצל ודונה גרציה מציגים חלום, חזון או תוכנית?

בשנת ה'ש"כ - יוני 1560 הוגשה בקשה למושל הכללי של דמשק: "יש אזור הידוע בשם טבריה... בו מצויים מבנים תת-קרקעיים של הכופרים (כנראה, הצלבנים) ובתוך המבצר בתים...בקרבת בתיו נמצא אגם גדול ובקרבתו כמה מעיינות חמים, שם נובעים מים בעלי סגולה, ובית מרחץ קני סוכר. במקום זה יש דקלים לאין מספר ומקומות נאותים ליצור משי ולנטיעת קני סוכר. שנה שנה באים אלף, אלפיים, או שלוש אלפים מוסלמים, יהודים ונוצרים לרחוץ במרחץ. אם מספר כזה של אנשים מתאספים לבית מרחץ חרב, כמה הכנסות תתקבלנה לכשישוקם... בעלי הבקשה הודיעו אנו מתחייבים לשלם סכום. "מגישת הבקשה הייתה דונה גרציה, שכן מצויה תעודה נוספת משנת ה'שכ"ו - 1566, שבה כתוב: "היהודיה בשם גראציה התחייבה לשלם כל שנה סכום קבוע של אלף זהובים כדמי חכירה לטבריה יחד עם כמה כפרים התלויים בה. הפקודה מצווה להקים חומה ולהעביר מים לטבריה בהקדם". כאשר הושגו הרישיונות נכנס דון יוסף (חתנה של דונה גרציה, ויד ימינה) לתמונה, והוא פנה אל יהודים במקומות שונים. ידוע שהפנייה מצאה אוזן קשבת אצל יהודי קורי באיטליה, והם מספרים "כי הוא מבקש אנשים יהודים בעלי מלאכות כדי ליישב ולתקן את הארץ ביישובה" וכן, "הוא סידר בכמה מקומות בונציאה ובאנקונה אוניות וסיועים להעביר יהודים לטבריה".

דונה גרציה החליטה להקים בטבריה מקלט ליהודים בארץ ישראל. טבריה הייתה העיר שעליה נאמר כי "ממנה עתידין (ישראל) להיגאל וכי היא תהיה המרכז הרוחני לכל קהילות ישראל בתפוצות". חכמי העיר טבריה כתבו וחתמו את התלמוד של ארץ ישראל, הוא "התלמוד הירושלמי", ובה נקבע הניקוד של השפה העברית, "הניקוד הטברני!" לדאבון לב כל האומה היהודית, נפטרה דונה גרציה בשנת ה'שכ"ט - 1569, בעת ששליחיה השלימו בניית 1500 מ' של החומה הדרומית של טבריה בלבד, ועשו הכנות במצוותה להקים את "הבית של דונה גרציה" בטבריה.

דונה גרציה פועלת ממניעים דתיים, וממניעים עסקיים ומציאותיים. האם הרעיון של עצמאות יהודית בטבריה הוא רוחני-דתי או פרקטי ועסקי? נמקו עמדתכם.

- מה ניתן ללמוד על מעמדה של דונה גרציה בקהילה היהודית, על רקע היוזמה להקים את טבריה?

עזו! הדר לבושה ותשחק ליום אחרון

כל הנפש לבית יעקב הבאה להסתופף תחת כנפי השכינה - היא ילדתם והניקתם משוד דדי תנחומיה... מפרי ידיה וצדקותיה נטעה כרם... ויצא לה שם כשם הגדולים הקדושים אשר בארץ:

שבתה מן הבה, מקונו בְּמַרְה, בְּרוּחַ נְשִׁיבָה
שבתה מן הבה קגלת עם אל -
בְּכָל תְּפוּצוֹת גְּלוּת אֲרִיאֵל
עיר ואם בְּיִשְׂרָאֵל, לְשִׁאֲרֵית הַנְּשִׁאָרָה...
שְׂרִיד דְּבִי נְשִׁיאָה אֵילֵת
הַשְּׂחַר בְּשִׁעְרִים מְהַלְלֵת,
בְּעִשְׂרָה עָמִים רוֹכְלֵת, צוּר הַמַּעְטִירָה...
מַעְטֵרֵת מִכָּל הַמַּעְלוֹת וּמְכַל הַמְדוּת הַמַּעְלוֹת...

(הספד מפי סעדיה לנגו, סלוניקי, 1569)

חלקו הראשון של ההספד מבוסס על הפיוט 'אשת חיל' (משלי ל"א).
עיינו בפרק ומצאו את ההבדל העיקרי בין התיאורים.
מדוע נבחר דווקא הפרק הזה?

תחריט צבעוני, טבריה מצפון לדרום ברקע המצודה העותמאנית על רקע העיר, הצייר: א. נידרבייל, 1883, מתוך הספר: פלטינה ג. אוורסט. ה. גוטא

מדוע נשמטה תרומתה של דונה גרסיה מדפי ההיסטוריה היהודית?

בזמנה, היהודים העריצו את גרסיה, ראו בה מלכת היהודים וכינו אותה 'לה סניורה', וזאת בזכות מנהיגותה וכוננותה להגן על יהודים ונדבנותה למוסדות חינוך ודת יהודיים. מדוע היא נשכחה מלב? הרי הצילה יהודים לא פחות מהנרייטה סאלד; הגתה לנו מדינה 400 שנה לפני הרצל; הקדימה את הברון ברכישת אדמות בארץ ישראל, וטיפחה את חיי הרוח לא פחות מאחד העם. איך לא נעזרו בדמותה הציונים המודרניים ל'ביסוס' המהלך הציוני? ייתכן שלא ידעו על קיומה, אבל מעבר לכך... (ייתכן) שהציונים המודרניים לא רצו להודות שהם לא היו הראשונים, ושהייתה אישה אחת ספרדייה שהקדימה אותם?

יצחק גורן גורמזאנו.
<http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?itemNo=1185952>

רבות בנות עשו חיל והנה עלתה על כולנה.
(הספד מפי ר' משה מטרנאי מצפת)
"היא לבב עמה, האיבר החשוב והאציל שבגוף,
החש בכאב שאר האיברים... ושמה יינון לעולם"
(הספד מפי ר' שמואל אושקי)

אילו תכונות של דונה גרציה מובלטות בהספדים אלה?

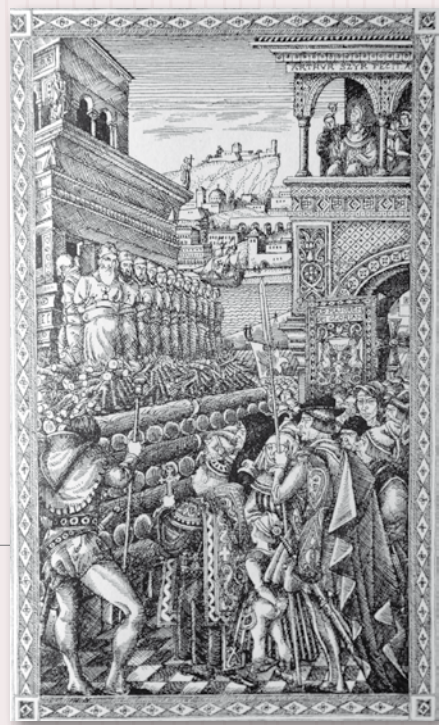
"ודבורה אשה נביאה" (שופטים ד', ד')
[הקשו]: מה טיבה של דבורה שנתנבאת על ישראל ושפטת אותם, והלא פנחס בן אלעזר עומד.
[השיבו]: מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ בין גוי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה הכל לפי מעשיו של אדם רוח הקדש שורה עליו.
(אליהו רבה [איש שלום] פרשה י')

- מדוע נבואתה של דבורה מעוררת שאלה?
- איזה ערך חשוב מבטאת התשובה?
- במה מימשה דונה גרציה את הנאמר כאן?

יש כוכבים שאורם מגיע ארצה רק כאשר הם עצמם אבדו ואינם. יש אנשים שזיו זכרם מאיר כאשר הם עצמם אינם יותר בתוכנו.
אורות אלה - המבהיקים בחשכת הלילה - הם הם שמראים לאדם את הדרך.

האם אמירה זו נכונה גם לגבי דונה גרציה?

חפשו באמצעות האינטרנט, או במדריכי טיולים ואתרים, רחובות ומוסדות על שם דונה גרציה. האם היא זוכה להכרה והוקרה?
חשבו על דרכים ראויות לזכור ולהזכיר את האישה ואת פועלה (חשבו על אתר/פעילות/יצירת אומנות/מוסד). נסחו הצעה רשמית שבה אתם מפרטים את אופן האזכור, ואת הנימוקים שלכם.

נוצרים חדשים - אלה היהודים שנאנסו להצטרף לנצרות ומעמדם אינו שווה לנוצרים הישנים
מרנוס (חזיר) - כינוי נוסף המדמה את האנוסים היהודים לשוק של חזיר
סצנת חגיגת העלאתם על המוקד חיים של נוצרים חדשים, צייר: ארתור שיץ

הבלדה על דונה גרציה /

מאת נאווה מקמל עתיר, סופרת ומחזאית
תשרי, תשע"א

שְׁעוֹן הַזְמַן הוֹלֵךְ אַחֲרָי
מְחוּגוֹ עֲכָשְׁיוֹ מוֹרֶה:
עַל אַרְמוֹן בְּעִיר לִיסְבוֹן
בְּמֵאָה הַשֵּׁשׁ-עֶשְׂרֵה
הַתְּקָרֵב, הַקָּשָׁב בְּשִׁקְט
הַסְּפוּר עוֹד לֹא נָדַם
סְפוּרָה שֶׁל דוֹנָה גְרָצְיָה
אֲנֵדָה בְּשׁוֹר נְדָם.

מְרַגְלִים בְּכָל הַעִיר
מְלִשְׁיָנִים בְּרַחֲבוֹת
מִסְגִּירִים לֹא יִנְקְרוּיִצְיָה
יְהוּדִים שׁוֹמְרֵי מִצְוֹת
אֶל דוֹנָה גְרָצְיָה כִּי שְׁלִיחַ
הַשְּׁפָעָה לָּהּ וּנְכֻסִים
יֹדְעַע הוּא כִּי לֹא תִנִּיחַ
עַד תִּפְדֶּה הָאֲנוּסִים

חֲנָה נְשִׂיא הִיא דוֹנָה גְרָצְיָה
הַעֲשִׂיָה בְּנִשְׁוֹת תַּבֵּל
עַל פְּנֵי יָמִים אֲנִיוֹתִיָה
מִוִּבְלֹת סְחוּרוֹת פֶּלְפֶּל
אֵף מֵה לָּהּ כָּל אַרְמְנוֹתֶיהָ
וּנְכֻסֶיהָ וְהוֹנָה
אִם עֲמָה נֹדֵד, נִרְדָּף
בְּאֵין לוֹ אֲרָץ וּמְדִינָה.

הַתְּקָרֵב, הַקָּשָׁב בְּשִׁקְט
הַסְּפוּר עוֹד לֹא נָדַם
סְפוּרָה שֶׁל דוֹנָה גְרָצְיָה
אֲנֵדָה בְּשׁוֹר נְדָם.

וּלְעֵתִים עִם רֵדַת עֲרֵב
בְּמֵי כְּנָרַת אֶפְלִים
חִיוֹכָה שֶׁל דוֹנָה גְרָצְיָה
אֵז עוֹלָה מִן הַגְּלִים

סְפוּרָה שֶׁל דוֹנָה גְרָצְיָה
הוּא סְפוּר שְׁלֹא נָדַם
הִי בְרוּכָה פּוֹרְצַת דְּרָךְ
אֲנֵדָה בְּשׁוֹר נְדָם.

הבלדה על דונה גרציה /

מאת איזי מן, משורר ושדר רדיו
תשרי, תשע"א

בַּחֲלוֹן עַל קִיר בְּזֵלַת
שְׁנִפְתָּח אֶל הַשְּׁקִיעָה
מִסְפָּרִים אֵיךְ מוֹל הַתְּכַלֵּת
הִיא נִשְׁקֶפֶת בְּמִרְאָה
מְדִלִיּוֹן זָהָב, אֲדָרַת
וּפְלֶפֶל נְהַדְסִים
לוֹחֲשִׁים גְּלִי כְּנָרַת
דוֹנָה גְרָצְיָה, דוֹן נְשִׂיא...

לוֹחֲשִׁים גְּלִי הַמִּים
עוֹד מְעַט יְבוֹא הַצִּי
וְכוֹכָב שְׁבִשְׁמִים
יַעֲטֵף גְרָצְיָה נְשִׂיא...
הִיא תִלְבַּשׁ מַעִיל שֶׁל תְּכַלֵּת
וְתַחֲשֹׁף מִגֵּן דָּוִד
מִן הַיָּם תִּפְתַּח פֶּה דֶלֶת -
אֶל הָאוֹר שֶׁל הַעֲתִיד.

בֵּין לִיסְבוֹן לְבֵין נְנֻצְיָה
וּבֵין שֵׁם לִישְׁרָאֵל
הַמְחַר יְבוֹא, יַגִּץ-יָהּ
עַל גְּלִיל וְעַל כְּרַמֵּל
הִיא תִפְלִיג - וְכִשְׁתַּגִּיעַ
יִדְלִקוּ הַפְּנִסִים
בְּמִסְעַ הַזֶּה נִרְיעַ
לְגַבִּיכָהּ, חֲנָה נְשִׂיא...

• **לפניכם שתי בלדות המתארות את דונה גרציה, השוו בינהם**

• **עם איזו בלדה אתם מזדהים יותר?**

מדדי השוואה:

אירועים מרכזיים, תכונות, סדר תיאור האירועים, נקודת המבט של הדובר, הפזמון החוזר, תיאורי התקופה, מסקנות לימיני.

שאלות לסיכום:

- **עתה, לאחר שעקבתם אחרי דונה גרציה במסעה, אילו החלטות שהיא קיבלה היו המכריעות ביותר?**
איזו תכונה שלה עולה מהכרעותיה?
באיזו נקודה הייתם מחליטים אחרת?
- **חזון מורכב מערכים, ממשרות ומיעדים. לאחר שלמדתם על דמותה של דונה גרציה, כתבו: מה היה החזון של דונה גרציה? האם היא מימשה אותו?**
- **ביגליון זה מוזכרות נשים חשובות מתקופות שונות בהיסטוריה היהודית: מרים, דבורה הנביאה וכן מניה שוחט וחנה סנש. עיינו בדבריהן, והסבירו מה מייחד נשים אלה. במה הן דומות זו לזו?**
- **לאורך הגיליון מובאות ציטטות מתוך "אשת חיל" (משלי, פרק ל"א). עיינו בפרק כולו. האם, לדעתכם, תיאור "אשת החיל" בפרק תואם את תפיסתכם באשר למושג זה? האם דונה גרציה היא אשת חיל בעיניכם? ועל פי הפרק? מה דעתכם על הגדרה זו עבורה?**

מקורות:

תודה מיוחדת לד"ר צבי סחייק, אוצר בית דונה גרציה בטבריה, על המקורות ועל הייעוץ.

אבישר עודד, ספר טבריה, ירושלים, 1973.

אחיטוב יונתן, דונה גראציה נשיא וחיידוש היישוב בטבריה.

בן ששון חיים-הלל, פרקים בתולדות היהודים בימי הביניים.

לביא עליזה, תפילת נשים, פסיפס נשי של תפילות וסיפורים, הוצאת ידיעות אחרונות, ספרי חמד.

מקור ראשון, דיוקן עם, דונה גראציה נשיא, י"ח בתמוז תשס"ט, 10.7.09 סחייק צבי, בעקבות דונה גרציה,

<http://www.donagracia.com/donagracia/DonaHouse/beekvotdona.html>

יוני 2011